

УДК 340.12

Є.М. Черних

ORCID: 0000-0003-3381-795X

РЕАЛЬНІСТЬ І ПРАВО: МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСНОВКИ ПРОБЛЕМИ

Увагу до співвідношення реальності і права, яке є частиною фундаментальної проблеми природи права, викликають заяви політичного керівництва рф про вирішення територіальних питань, виходячи з реальності, що склалася в результаті фактичної окупації рф частини України. Мета статті полягає в пошуку відповіді на два взаємопов'язані питання: чи тільки соціальні факти визначають зміст норм права?; чи заслуговує право тільки на функцію відтворення реальності, що склалася в соціальному житті? Зазначається, що відповідь на них залежить від керівної методології. Методологічним засновком теорій, які абсолютизують значення фактичної соціальної дійсності, є натуралізм, який пропонує ідеал наукової раціональності, що витікає із принципу механічної причинності, і передбачає пізнання та обґрунтування явищ безвідносно до моральних або етичних оцінок. Він втілюється в юридичних теоріях позитивістського типу, які об'єднані принципом походження права від фактів об'єктивної соціальної дійсності. Їм протистоять теорії непозитивістського типу, які вводять в зміст права морально ціннісні засновки. В ХХ сторіччі набирає популярності методологія постмодерну, що ґрунтується на некласичній філософії. З'являється «новий» імідж права, за яким понятійні межі права розмиваються до правил та практик, що фактично легітимовані суспільством з тих чи інших підстав. Відповідно, втрачаються орієнтири етичної правильності тих норм і дієвості, які мають претензію називатися правом. На думку автора, пізнавальним орієнтиром в цій проблемі має слугувати тезис дуальності права Р. Алексі, за яким право з необхідністю існує не тільки в реальному вимірі авторитетних встановлень та дієвих практик, але і в ідеальному вимірі, що містить ціннісні засади та відсилає до моральної правильності. Підкреслюється, що право стоїть до реальності у різних відношеннях: не тільки відтворює фактичну соціальну дійсність, але може випереджати її, або з нею боротися. Підсумовує дослідження висновок: обумовленість змісту права не вичерпується фактами соціальної дійсності, а необхідно передбачає ідеальні цінності, які відокремлюють розуміння права як прояву фактичної сили від розуміння в якості морально виправданого регулятора. Тому право по відношенню до соціальних фактів є величиною оціночною. Звідси бачимо, що обмеження функції права лише ратифікацією фактичної реальності, є принизливим, оскільки право є також засобом управління соціальним життям.

Ключові слова: реальність і право, натуралізм, позитивізм, некласична методологія постмодерну, дуальність права, реальний вимір та ідеальний вимір права, легітимність.

DOI 10.34079/2226-3047-2025-15-29-126-133

Як не рідко буває, саме життя прокладає стежку до питань, які не знаходяться на поверхні практичної юриспруденції, а складають глибинну площину філософської проблеми природи права. В нашому випадку поштовхом до філософської рефлексії став відомий російський наратив щодо територіальної цілісності України. Нагадаємо, що вищі посадові особи рф наполягають на тому, що територіальні питання між Україною

та рф доведеться вирішувати, виходячи з реальності, яка склалася в результаті фактичної окупації значної частини України. На їхню думку, Україна має визнати цей факт політично та в подальшому оформити це рішення правовим шляхом, уклавши відповідну угоду з рф. Іншими словами, на думку згаданих осіб, зміст норм та окремих рішень в питаннях права, диктуються фактичною реальністю, яка склалася. Передусім, зазначена позиція викликає здивування нехтуванням відомих ідейних засновків права. Але, гадаємо, що тут йдеться не про юридичне невігластво, а про цинічну політику примусу, яка цілком укладається в контекст війни рф проти України. Все ж таки, оскільки така позиція озвучується на вищому політичному рівні рф, вона вимагає відповіді і в правовій площині.

Вже знайомство з інститутами володіння та власності дає чітке розуміння того, що факт і право сутнісно відрізняються. Інакше довелось би визнати будь-якого володільця, навіть незаконного, правомочним власником лише на підставі факту утримання речі та ставлення до неї як до своєї. Здається, в світлі територіальних домагань рф достатньо було б посилення на чинні акти міжнародного права, які закріплюють та легітимізують територіально-правову оформленість України у міждержавному співтоваристві і, що важливо, не становлять предмет юридичних спорів з рф. Проте, це аргументи емпіричного порядку на рівні позитивного права. З теоретичного боку зазначена проблема є значно глибшою. В загальній теорії та філософії права вона розглядається в складі загальної проблеми природи права як питання реальності і права або фактичного (суцього) та повинного в праві і сягає площини методології правової науки, що визначається фундаментальними науковими концепціями.

Мета статті полягає в пошуку відповіді на два взаємопов'язані питання: чи тільки соціальні факти визначають зміст норм права?; чи заслуговує право тільки на функцію відтворення тієї реальності, що склалася в соціальному житті?

Зазначимо, що проблематика природи права, яка у вітчизняній традиції зазвичай ставиться як складова питання праворозуміння, залишається в центрі наукових інтересів багатьох теоретиків. Серед іноземних дослідників можна вказати праці Р. Алексі, Є. Булігіна, Р. Дворкіна, Б. Мелкевіка, Дж. Раза, Г. Л. А. Харта, Дж. Фінніса, Р. Циппеліуса та багатьох інших; а серед українських дослідників, зокрема, праці С. Головатого, М. Козюбри, О. Костенко, С. Максимова, О. Стовби, С. Рабіновича, П. Рабіновича та інших. В працях вітчизняних науковців виявляються тенденції обґрунтування необхідних природних начал, а отже моральних засновків в праві (С. Головатий, М. Козюбра, О. Костенко); впровадження некласичної методології (С. Максимов, О. Стовба); концептуальної інтеграції, зокрема, природної та соціологічної теорій (С. Рабінович) та соціологізації права (потребовий підхід П. Рабіновича). Проте питання про значення соціальної реальності відносно змісту права залишається дискусійним, що в значній мірі пояснюється відданістю до методології позитивістського або, навпаки, непозитивістського типу.

Нам вже доводилось раніше писати, що загальною методологічною підставою теорій, які абсолютизують значення фактичної дійсності в суспільних науках, є натуралізм. Він отримав свою назву не тільки у зв'язку із природою як своїм предметом, а й внаслідок використання пізнавального інструментарію, характерного для природничих наук (механіки, фізики тощо), що покладається на математичну демонстративність (Черних, 2021, с. 76–83; Черних, 2024, с. 163–170). Ключовою характеристикою натуралістичної методології є ідеал наукової раціональності, який постулює пізнання та обґрунтування явищ безвідносно до моральних або етичних оцінок. Цей ідеал витікає із принципу механічної причинності (детермінізму), відповідно

до якого із певних фактичних засновків з необхідністю походять фактичні наслідки, що перевіряються емпірично і не потребують морально ціннісного обґрунтування. Переваги такого підходу полягають у властивих природничим наукам точності та емпіричній репрезентації, що протиставляються умоглядності та метафізичності ідеалістичної епістемології, яка властива наукам про суспільство. Переконливі досягнення в галузі досліджень природничих наук спонукали перенести цей методологічний інструментарій в площину соціального життя, внаслідок чого утворився пізнавальний підхід, який можна назвати соціально-філософським натуралізмом. На підставі натуралістичної методології вже у XVIII ст. Ш. Монтеск'є в трактаті «Про дух законів» відтворив вражаючу картину зумовленості змісту правових норм різноманітними чинниками соціальної дійсності. Тож, натуралізм заклав ті методологічні основи наукової раціональності, які згодом оформились в загальній концепції позитивізму, відгалуженням якого став юридичний позитивізм. Як загальний гносеологічний підхід позитивізм містить наступні принципи: гарантовано можна вважати знаннями тільки ті, які підтвердженні емпіричним шляхом; мета теорії полягає у висуванні гіпотез (дедуктивним методом), які можуть бути перевірені у досвіді; знання отримують індуктивно із збору фактів, які слугують основою законів; наука має (і ймовірно може) розвиватися у спосіб, який не залежить від цінностей, тобто поза питаннями етики і моралі, в чому вбачають наукову об'єктивність; чітке розмежування між Суцим (фактами, науковими положеннями) та Повинним (нормативними, ціннісними положеннями) з переконанням, що саме перші є справжньою сферою наукових досліджень.

Існують численні позитивістські теорії, які об'єднані принципом походження права від фактів об'єктивної соціальної дійсності, тож, обґрунтовують право в об'єктивістський спосіб. Відповідно до філософського позитивізму, закладеного Огюстом Контом, право може бути предметом позитивної науки, оскільки в головному походить від соціальних явищ, які підкорені детермінізму. За таким підходом правові норми є наслідком фактів соціального життя, а не волі правителів. Схожу думку репрезентує і соціологічний позитивізм, за яким правові норми витікають шляхом аналізу соціальних фактів. Не важко побачити, що така позиція залишає праву тільки роль відтворення різних явищ суспільного життя. Якщо ж звернутися до юридичного позитивізму, можна бачити, що детермінізм фактичного хоча і пом'якшується визнанням залежності права від волі правителів, проте вона знов ж таки змістовно обумовлена такими проявами дійсності, як практичний інтерес, потреби, користь тощо. В самому ж праві часто бачать інструмент політичної сили, що виправдовує будь-які уродливі прояви зловживання, свавілля та тиранії. Схожі погляди висловлював автор відомої «теорії інтересів» або «генетичної теорії» Р. Ієринг, який вважав, що «не існує жодного правового положення, яке не було б зобов'язане своїм походженням певній меті, тобто практичному мотиву» (Цит. за: Циппеліус, 2000, с. 68], що зумовлені об'єктивною реальністю. Навіть марксизм, який вважають вченням критичним до позитивізму, не уникнув підкорення методології фактичного, оскільки тільки на перший погляд виглядає величним маніфестом соціальних акторів, що вільно творять історію, але на справді приховує те, що і їхня воля, і саме право як її прояв, скеровані тими ж сліпими об'єктивними силами – інстинктами, інтересами, потребами. Щоправда, своєрідним випадком виглядають погляди одного із найбільш відомих adeptів юридичного позитивізму Г. Кельзена, який право в своєму особливому розумінні принципово виключав із сфери суцього (фактичного). Для Г. Кельзена будь-яка чинна норма, встановлена або визнана державою, розглядається виключно в категорії повинного тому, що імпліцитно становить певну цінність. Проте, він не заперечував впливу соціальної

дійсності на зміст правових норм (Кельзен, 2004).

Їм протистоять теорії неопозитивістського типу, які вводять в зміст права морально ціннісні засновки, передусім, концепція природного права.

На ґрунті не спроможності світоглядних концепцій відтворити цілісну картину світу в соціальних науках з'являється бунтівна методологія епохи постмодерну, яка пориває з класичною науковою раціональністю під гаслами некласичної філософії. Ця тенденція охопила і правознавство. Тут вона виразно виявляється в протиставленні класичного і некласичного типів праворозуміння або стилів правового мислення. У вітчизняній науці представлена в працях С. Максимова, О. Стовби та інших (Максимов, 2016; Стовба, 2016). Характерний для некласичного підходу принцип релятивізму з'являється у питаннях праворозуміння (природи права) у вигляді антиуніверсалізму, як відмова від претензії пошуку остаточних відповідей на питання про сутність права; а також у вигляді контекстуалізму, як сфокусованість на обумовленості права історією, культурою (цивілізацією), сприйняттям суспільством (елітою і населенням). На думку Б. Мелкевіка, з'являється спокусливий новий імідж права як того, що відповідає всьому, що відбувається в суспільстві, за яким фактичність, позитивація, культура тощо створюють «право» (Melkevik, 2010, с. 155-171). В результаті нового наративу право втрачає власну специфіку і отримує дуже розмиті контури, внаслідок чого його стає важко відокремити від інших соціальних явищ. По суті право зводиться до фактично діючих у соціальних відносинах правил поведінки та практик, що сприймаються учасниками таких відносин як обов'язкові, тобто є фактично легітимованими суспільством з тих чи інших підстав. Відповідно, втрачаються орієнтири етичної правильності тих соціальних норм і дієвостей, які мають претензію називатися правом. Можна бачити, що і за « новою » постмодерною методологією, попри те, що вона позиціонується як антитеза позитивізму, в праворозумінні переважає чинник фактичного, що актуалізує реальний вимір права: соціальних практик, комунікації, відносин як середовища, в якому твориться і живе право, і яке визначає його зміст. Критикуючи постмодерністську філософію права, Б. Мелкевік вказує, що заперечення об'єктивності правових принципів, цінностей і норм веде до апології свавілля, до змішування права з фактичним примусом (Melkevik, 2010, с. 171).

На нашу думку, пізнавальним орієнтиром в таких питаннях має слугувати відомий тезис Р. Алексі про дуальну природу права, за яким в праві окрім наочного реального виміру з необхідністю існує ідеальний вимір. Роберт Алексі пояснює, що реальний вимір права відбивається в соціальних фактах у вигляді авторитетного встановлення або соціальної дієвості, кожний з яких зустрічається в багатьох різних варіаціях та в різних відношеннях між собою. Вони передбачають інституціоналізацію, тому реальний вимір права також може бути названий «інституційним». Натомість, ідеальний вимір права відсилає до правильності, насамперед, моральної, що не є очевидною (Алексі 2020). Він містить ідеальні ціннісні позиції, тому є критичним, оціночним по відношенню до реального виміру права. Важливо зазначити, що визнання ідеального виміру концептуально залежить від праворозуміння. «Якщо стверджується, що лише соціальні факти можуть визначити, що вимагається, а що не вимагається правом – пояснює Р. Алексі – це означає схвалення позитивістського поняття права. Як тільки моральна правильність додається як необхідний ... елемент, усе змінюється принципово. Виникає неопозитивістське поняття права» (Алексі, 2020, с. 35). Тож, тезис Р. Алексі втрачає сенс за теоріями, які спираються на позитивістську методологію. В концепції Г. Кельзена реальні та ідеальні виміри буття права ототожнюються, оскільки, на його думку, «будь-яка чинна норма конститує деяку цінність», тобто містить сенс ідеально повинного. (Кельзен, 2004, с.382). Проте, практика не завжди підтверджує цей висновок,

і в такому разі позиція Г. Кельзена залишає нас безпорадними по відношенню до аморальних юридичних норм. З точки зору теорій соціологічного напрямку (О. Ерліх, О. В. Голмс, Р. Паунд та ін.), які є різновидом позитивізму, сфери реального (суцього) та ідеально повинного також зливаються, хоча з іншим поясненням: право, яке утворюється соціальними союзами і регулярно відтворюється в практиках, не мислиться за межами фактичного, оскільки презумується, що воно відбиває легітимуючі моральні цінності правотворчих спільнот (Бігун, 2005, с.105-126). Але і наведена позиція заперечується прикладами, коли усталені соціальні правила з часом виправляються чи скасовуються практикою юристів або нормами держави у зв'язку з їх застарілістю, невідповідністю морально-етичним вимогам. Крім того, соціологічна стратегія права позбуває нас можливості обґрунтувати обов'язок виконувати чинні в суспільстві правила на етичних підставах, які, як відомо, не виводяться із соціальних фактів. Тому, продовжуючи традицію природного праворозуміння, Р. Алексі наполягає на необхідній присутності в праві ідеального виміру, навіть попри те, що в дійсності моральна правильність норм може зазнати поразки: в реальному житті претензія правильності ніде повністю не виконується, проте «вона піднімається так само необхідно в праві, як і претензія на істину в науці» (Алексі, 2020, с. 36).

В аспекті тези Р. Алексі можна сказати, що сучасні некласичні поняття права, якщо взагалі і не заперечують, то принаймні применшують, недооцінюють значення ідеального правового виміру.

Дуальність права Р. Алексі, знаходить виразний прояв також в концепті легітимності, який, як пояснює Ю. Габермас, не вичерпується фактичною визнаністю певного правопорядку, а завжди передбачає потенційну претензію бути визнаним правильним та справедливим на моральних підставах, що здатні забезпечити суспільний консенсус та мотивувати підкорення (Габермас, 2014, с. 247). Тож, концепт легітимності не вичерпується раціональними критеріями змістовно правильного або процесуально правильного, які можна обґрунтувати в межах реального (фактичного) виміру права, а передбачає також позараціональні критерії моральної правильності етичноповинного, підстави яких знаходяться в ціннісному ідеальному вимірі права.

Слід додати, що думка про обов'язкову силу фактичного не є хибною, але вона дає тільки часткову відповідь на питання про співвідношення права із реальністю. Насправді, як вказує Ж.-Л. Бержель, право навіть в розумінні законів стоїть до реальності в різних відношеннях: в одних випадках факти відтворюються у правових нормах, а в інших – норми права випереджають факти та навіть борються із фактами (Bergel, 2012, с. 185-188). Методологічна помилка концепцій, які прямують натуралістичним шляхом детермінізму фактів, полягає в тому, що вони принципово відмінні категорії «корисне» і «справедливе», в яких можуть обґрунтовуватися норми права, виводять із фактичного і розчиняють в категорії «реальне». Така методологія спотикається на моменті ціннісних ідеалів, які утворюють підстави справедливих або, сказати інакше, легітимних рішень. Ці підстави, зазвичай, мають моральноетичний характер, і всупереч натуралістичним переконанням не виводяться із фактів соціального життя. Поступово прийшло усвідомлення того, що зі встановлення фактів не можна вивести засобами логічного умовиводу жодного ціннісного судження або нормативного висловлювання (правило Юма), тобто з того, що щось відбувається, ні логічно, ні концептуально не витікає, що це повинно відбуватися. Численні спроби вивести етичний критерій повинного із корисності (задоволення інтересів, потреб або втіхи) виявилися не переконливими, тому що вони фактично бажане підмінюють тим, що має бути етично бажаним, отже, плутають фактично бажане із справедливістю і добром. Як пише Р. Циппеліус, «корисність» чого-небудь не може зробити з нього зразка» (Циппеліус, 2000, с. 105).

Можна бачити, що за стратегією диктату фактичного, яка ігнорує принципову розбіжність між суцим і повинним, результат тих чи інших обставин та навіть відвертого насилля, що не мають морального виправдання, видається за добро. Звісно, тут виникають складні питання, що мають тенденцію до нескінчених дискусій: про співвідношення права і моралі та походження ідеальних моральних засновків, які не вдається обґрунтувати згадуваним шляхом наукової раціональності, про що докладно пише, наприклад, К.-О. Апелъ (Апелъ, 2009, с.23-24). Але погодитися з тезою безморальності права важко, оскільки навіть в умовах тиранічних режимів право зберігає претензію справедливості та правильності, тобто передбачає абсолютні цінності, які не виводяться із фактів. Завдяки таким цінностям зберігається потенційна опозиція права до реальності, і завдяки їм право також має можливість управляти соціальною дійсністю. До речі, саме такі ціннісні уявлення відтворюються в загальних принципах міжнародного права щодо територіального суверенітету.

Р. Алексі відстоює необхідність ідеального виміру в структурі права шляхом «від зворотного»: логічним наслідком заперечення ідеального виміру є припущення, що якась держава може бути проголошена конституцією як суверенна і несправедлива республіка. Аргумент заперечення ідеального виміру він навмисно доводить до абсурду як наслідок протиріччя між правильним і неправильним: тим, що неявно стверджується при формуванні конституції – а саме справедливості, і тим, що прямо заявляється – а саме несправедливості. Він зазначає, що створене протиріччя можна було уникнути, відмовившись від неявної претензії на справедливості. «Але зробити це означало б перейти від правової системи до системи суто владних відносин, іншими словами, до чогось, що взагалі не є правовою системою» (Алексі, 2020, с. 36).

Отже, обумовленість змісту права не вичерпується фактами соціальної дійсності, а необхідно передбачає і ідеальні, абсолютні цінності, які відокремлюють розуміння права як прояву фактичної сили від розуміння в якості морально виправданого регулятора. Тому право по відношенню до соціальних фактів є величиною оціночною. Обмеження функції права лише ратифікацією фактичної реальності, є принизливим, оскільки право є також засобом управління соціальним життям.

Бібліографічний список

- Алексі, Р., 2020. Ідеальний вимір права. *Філософія права і загальна теорія права*, 2, сс.35-65.
- Апелъ, К.-О., 2009. *Дискурс і відповідальність: проблема переходу до постконвенціональної моралі*. Перекл. з нім. В.М. Куплін. Київ: Дух і Літера. с.430.
- Бігун, В., 2005. Євген Ерліх: життя і правознавча спадщина (актуальний наукознавчий нарис). *Проблеми філософії права*, 3, 1-2, сс.105-126.
- Габермас, Ю., 2014. *До реконструкції історичного матеріалізму*. Київ: Дух і Літера. с.320.
- Кельзен, Г., 2004. *Чисте Правознавство. З додатком: Проблема справедливості*. Перекл. з нім. О. Мокровольський. Київ: Юніверс. с.496.
- Максимов, С., 2016. Що є право? Ключові моменти концепції правової реальності. *Філософія права і загальна теорія права*, 1-2, сс.343-351.
- Стовба, О., 2016. *Право і час*. Харків: Тім Пабліш Груп. с.368.
- Циппеліус, Р., 2000. *Філософія права*. Перекл. з нім. Є. М. Причепій та ін. Київ: Тандем. с.299.
- Черних, Є., 2021. Методологія фактичності в загальній теорії права та деякі незручні питання до неї. *Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Право*, 22, сс.76-83.

Черних, Є., 2024. Соціологізація природного права: до питання про сумісність типів праворозуміння. *Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Право*, 27, сс.163-170.

Bergel, J-L., 2012. *Theorie Generale du Droit*. 5-e ed. Dalloz. p.400.

Melkevik, B., 2010. *Philosophie du Droit*. Quebec: Les Presses de l'Université Laval, 1, p.649.

References

Aleksi, R., 2020. Idealnyi vymir prava [The ideal dimension of law]. *Filosofia prava i zahalna teoriia prava*, 2. pp.35-65. (in Ukrainian).

Apel, K.-O., 2009. *Dyskurs i vidpovidalnist: problema perekhodu do postkonventsionalnoi morali* [Discourse and responsibility: the problem of transition to post-conventional morality]. Translated from German by V.M. Kuplina. Kyiv: Dukh i Litera. p.430. (in Ukrainian).

Bergel, J-L., 2012. *Theorie Generale du Droit* [General Theory of Law]. 5-e ed. Dalloz. p.400. (in France).

Bihun, V., 2005. Yevhen Erlich: zhyttia i pravoznavcha spadshchyna (aktualnyi naukoznachnyi narys) [Yevgeny Erlich: life and legal legacy (current scientific essay)]. *Problemy filosofii prava*, 3, 1–2, pp.105-126. (in Ukrainian).

Chernykh, Y., 2021. Metodolohiia faktychnosti v zahalnii teorii prava ta deiaki nezruchni pytannia do nei [The methodology of factuality in the general theory of law and some uncomfortable questions about it.]. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Ser.: Pravo*, 22, pp.76-83. (in Ukrainian).

Chernykh, Y., 2024. Sotsiolohizatsiia pryrodnoho prava: do pytannia pro sumisnist typiv pravorozuminnia [Sociologization of natural law: to the question of the compatibility of types of legal understanding]. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Ser.: Pravo*, 27, pp.163-170. (in Ukrainian).

Habermas, Yu., 2014. *Do rekonstruktsii istorychnoho materializmu* [Towards a reconstruction of historical materialism]. Kyiv: Dukh i Litera. p.320. (in Ukrainian).

Kelzen, H., 2004. *Chyste Pravoznavstvo. Z dodatkom: Problema spravedlyvosti* [Pure Jurisprudence. With an Addendum: The Problem of Justice]. Translated from German by O. Mokrovolskoho. Kyiv: Yunivers. p.496. (in Ukrainian).

Maksymov, S., 2016. Shcho ye pravo? Kliuchovi momenty kontseptsii pravovoi realnosti [What is law? Key points of the concept of legal reality]. *Filosofia prava i zahalna teoriia prava*, 1-2, pp.343-351. (in Ukrainian).

Melkevik, B., 2010. *Philosophie du Droit* [Philosophy of Law]. Quebec: Les Presses de l'Université Laval, 1, p.649. (in English).

Stovba, O., 2016. *Pravo i chas* [Law and time]. Kharkiv: Tim Pablish Hrup. p.368. (in Ukrainian).

Tsyppelius, R., 2000. *Filosofia prava* [Philosophy of law]. Translated from German by Ye.M. Prychepii and others. Kyiv: Tandem. p.299. (in Ukrainian).

Дата надходження до редакції: 02.06.2025.

Y.M. Chernykh

REALITY AND LAW: METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE PROBLEM

The relationship between reality and law an integral component of the fundamental problem of the nature of law has attracted renewed attention in light of statements by the political leadership of the Russian Federation, which justify territorial claims based on the so-called “realities” established through the de facto occupation of parts of Ukraine. This article

aims to address two interrelated questions: Are legal norms determined solely by social facts? And does law merely serve to reproduce the existing social reality? It is argued that the answers to these questions are contingent upon the underlying methodological approach. The theories that absolutize the significance of factual social reality are rooted in naturalism, which promotes an ideal of scientific rationality based on the principle of mechanical causality. This paradigm presumes the cognition and justification of phenomena independently of moral or ethical evaluations. In jurisprudence, this outlook is embodied in positivist legal theories, united by the principle that law originates from the facts of objective social reality. Opposing these are non-positivist theories, which incorporate moral and value-based foundations into the content of law. In the 20th century, a postmodern methodological framework grounded in non-classical philosophy gained traction. This framework introduced a “new” image of law, in which the conceptual boundaries of law are blurred to include rules and practices that are socially legitimized, regardless of their ethical merit. As a consequence, the normative guidance and effectiveness of legal rules necessary for claims to legality are called into question.

The author suggests that a productive epistemological reference point can be found in Robert Alexy’s thesis of the dual nature of law, which holds that law necessarily exists not only in the real dimension of authoritative enactments and effective practices, but also in an ideal dimension that encompasses value-based principles and appeals to moral correctness. It is emphasized that law interacts with reality in various ways: it may reproduce existing social conditions, anticipate future developments, or challenge the status quo. The study concludes that the content of law cannot be fully explained by social facts alone. Rather, it necessarily includes ideal values, which distinguish the understanding of law as an expression of brute force from that of law as a morally justified regulator. Therefore, the relationship between law and social facts must be regarded as evaluative in nature. Consequently, reducing the function of law to merely affirming existing realities is degrading, as law also serves as an instrument for shaping and governing social life.

Keywords: reality and law, naturalism, legal positivism, postmodern non-classical methodology, dual nature of law, real and ideal dimensions of law, legitimacy.